

Diaconaat en gemeenteopbouw

Werken van barmhartigheid, in welke vorm dan ook, zijn onlosmakelijk met de christelijke kerken verbonden. Dit themanummer van *Handelingen* onderzoekt de plaats die diaconaat vandaag de dag heeft in praktijken, en vooral ook in theorieën van gemeenteopbouw binnen drie verschillende kerkelijke tradities.

Zolang de christelijke kerk bestaat, heeft de zorg voor armen, weduwen, wezen, vreemdelingen en andere mensen in nood, deel uitgemaakt van haar functioneren. Zij bouwde, daarbij voort op het jodendom, waaruit zij immers voortkomt (Müller 1999), en werd daarbij geleid door het leven, sterven en de opstanding van Jezus.

Voor Paulus, de gemeentestichter bij uitstek in het vroege christendom, was de aandacht voor de armen een integraal en essentieel onderdeel van zijn missie (Longenecker 2010). Het christendom bracht in het Romeinse rijk een nieuwe visie op de verantwoordelijkheid voor de armen en andere mensen in nood: zij gold ieder mens, en niet alleen de eigen kringen van familie of beroep. De daaruit voortvloeiende werken van barmhartigheid, die in tal van activiteiten vorm kregen, zijn sindsdien onlosmakelijk met de christelijke kerken verbonden.

Ambt van diaken

Dit veld van werkzaamheden duidt men in protestantse kringen aan met het woord 'diaconaat', in de Rooms-Katholieke Kerk met 'diaconie'. In de Nederlandse reformatorische kerken duidt dit laatste woord het bestuurlijk orgaan van de diakenen aan. Wij gebruiken in dit themanummer vanuit onze protestantse achtergrond het woord 'diaconaat'. Dit is geen algemeen gebruikte term in het geheel van de kerken in de wereld. Daarmee is uiteraard niet gezegd dat de zaak zelf niet zou kunnen voorkomen in de desbetreffende kerk als deze dit woord niet gebruikt. De plaats van het diaconaat in de kerkelijke organisatie loopt ook uiteen, als deze al een formele plaats heeft.

Dat geldt ook voor de opvatting van het ambt van diaken. Dit is vaak meer liturgisch dan sociaal gekleurd en meer dan eens heeft de diaken een functie als assistent van hogere ambtsdragers, zoals de priester of de ►

bisschop. Het ambt van diaken is vaak een ‘doorgangsampt’ naar een hoger ambt. Met dat woord ‘hoger’ is aangegeven dat het ambt van diaken meestal onderaan in de kerkelijke hiërarchie staat. Er zijn maar betrekkelijk weinig kerken waarin de ambtsdrager diaken op voet van gelijkwaardigheid is opgenomen in de kerkelijke structuur. Dit is (formeel) het geval voor een aantal reformatorische kerken in Nederland, zoals de Protestantse Kerk in Nederland en de Christelijke Gereformeerde Kerken.

Kerken en anderen

We zien dat in de loop van de geschiedenis behalve diakenen ook anderen zich inzetten voor het diaconaat, zoals ordes en congregaties, diaconale instellingen binnen of buiten de kerken en individuele gelovigen. Voor meer informatie en achtergronden verwijzen wij naar de aan het eind van dit artikel genoemde literatuur. Hoe dit alles ook zij, er is in het bonte palet steeds weer de rode draad te ontwaren: de inzet van kerken en daarmee verbonden groepen ter bestrijding van materiële en sociale noden. Het blijft bij dat alles opvallend dat diaconaat vaak niet tot de kenmerken van de kerk (*notae ecclesiae*) wordt gerekend (voor een pleidooi om dit wel te doen zie onder meer Berkhof 1993, 363-367, 403/404).

Ook in de theologische studie weerspiegelt dit zich: het vak diaconaat is de minst ontwikkelde discipline van de praktische theologie, waar het meestal is ondergebracht. De laatste jaren zien we een zekere inhaalslag met het verschijnen van de in de literatuur aangegeven handboeken,

te weten *Barmhartigheid en gerechtigheid, Diaconie in beweging* en *Dienen en delen* (Noordegraaf en De Waal 2012).

Wezenlijk kerk-zijn

Welnu, in dit themanummer komt de vraag aan de orde welke plaats diaconaat heeft in theorieën en praktijken van gemeenteopbouw. Dat lijkt op het eerste gezicht een misschien wat abstracte en allerm minst boeiende vraag. Schijn bedriegt ook hier. Bij diaconaat gaat het namelijk om een wezenlijke functie van het kerk-zijn: de inzet ten dienste van mensen in materiële en/of sociale nood. Met diaconaat is daarmee de kwaliteit van het kerk-zijn in het geding en de levensmogelijkheden van mensen die sociaaleconomisch en/of anderszins in de knel zitten. Of het diaconaat tot zijn recht komt, is daarmee een zaak van belang.

Gemeenteopbouw of kerkopbouw, zoals de protestantse respectievelijk de rooms-katholieke termen luiden, is een vak binnen de praktische theologie, dat in Nederland met name vanaf de jaren tachtig op de theologische faculteiten of universiteiten tot ontwikkeling kwam. De studie naar het functioneren en de organisatie van de gemeente of parochie stond daarin centraal. Komt in theorieën van gemeenteopbouw (wij gebruiken vanuit onze protestantse achtergrond dit begrip; er mag ook ‘kerkopbouw’ gelezen worden) ook het diaconaat aan de orde en zo ja, hoe? Voorts: werkt dit ook door in de kerkelijke beleidsvisies en praktijken? Deze vraag wint aan urgentie, omdat als gevolg van de krimp van vele kerken reorganisaties – lees: bezuinigingen – aan de orde van de dag zijn. Zonder een goed doordachte visie op de betekenis, plaats en

functie van het diaconaat, is het gevaar groot dat diaconaat het aflegt tegen werk velden die gezien worden als meer behorend tot het hart van de kerk, zoals liturgie en catechese. Daarnaast kan ook de vraag gesteld worden: welke bijdrage kan diaconaat leveren aan de vitalisering van geloofsgemeenschappen?

Vanuit drie tradities

Over deze vragen vond op 14 september 2012 een studiebijeenkomst plaats die was georganiseerd door de Diaconale Studiekring (een wetenschappelijk werkgezelschap op het terrein van het diaconaat), het Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad en het Landelijk Bureau DISK. De op die dag gehouden inleidingen zijn bewerkt opgenomen in dit nummer van *Handelingen*. Daarbij was op de studiedag een opzet gekozen, die ook in dit themanummer is terug te vinden. De vraag welke plaats diaconaat in praktijken, maar vooral ook theorieën van gemeenteopbouw heeft, wordt door auteurs vanuit drie verschillende kerkelijke tradities belicht, namelijk de rooms-katholieke, de protestantse en de evangelicale. Daarbinnen is er eerst een praktijkbericht, dat al naar gelang de keuze van de auteur een casus presenteert binnen de desbetreffende stroming:

- Henk Meeuws belicht het diep ingrijpende reorganisatiebeleid van het aartsbisdom Utrecht en de plaats van de diaconie (rooms-katholieke term) daarin;
- Herman van Well behandelt één voorbeeld van kerkelijke vernieuwing in protestantse kring, de International Christian Fellowship,

die, voortgekomen uit en verbonden met de Christelijke Gereformeerde Kerken, zich tot een multiculturele kerk ontwikkeld heeft met volop aandacht voor diaconaat;

- René Erwich geeft in zijn praktijkbericht over de evangelicale stroming een impressie van het diaconaat op grond van zijn ervaring als predikant en rector van de kerkelijke opleiding, een survey onder baptistenpredikanten en een bemoedigend voorbeeld van een poging tot beleid in een niet geünieerde baptistengemeente.

Na elk praktijkbericht volgt een overzicht van de voornaamste theorieën van gemeenteopbouw en de plaats van het diaconaat daarin in de desbetreffende traditie. Dit is vooral inventariserend van aard. Ondergetekenden, die dit nummer samenstelden, sluiten het geheel af met een slotbeschouwing, waarin een aantal saillante punten uit de bijdragen gesignaleerd en becommentarieerd worden. <

Literatuur

- Berkhof, H. (1993⁷). *Christelijk geloof. Een inleiding tot de geloofsleer*. Nijkerk: G.F. Callenbach.
- Crijns, H. e.a. (red.) (2004). *Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap*. Kampen: Kok.
- Crijns, H. e.a. (red.) (2011). *Diaconie in beweging. Handboek diaconiewetenschap*. Utrecht: Kok.
- Hertog, G.C. den en Noordegraaf, A. (2009). *Dienen en delen. Basisboek diaconaat*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Longenecker, B.W. (2010). *Remember the Poor. Paul, Poverty and the Greco-Roman World*. Grand Rapids: Eerdmans.

- Meeuws, H. (2011). *Diaconie. Van grondslagen-onderzoek tot een pleidooi voor een diaconale mystagogie*. Gorinchem: Narratio.
- Müller, K. (1999). *Diakonie im Dialog mit dem Judentum. Eine Studie zu den Grundlagen sozialer Verantwortung im jüdisch-christlichen Gespräch*. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter.
- Noordegraaf, H. en Waal, H. de (2012). 'Diaconaat als bron van onderzoek. Ter inleiding.' In: Roor, B. en Well, H. van, *Diaconaat als kans. Twee casestudies in diaconale gemeenteopbouw*. Groningen: Stichting Rotterdam. Ook te downloaden: www.stichtingrotterdam.nl/actueel, 7-15.
- Rüegger, H. en Sigrist, C. (2011). *Diakonie - Eine Einführung. Zur theologischen Begründung helfenden Handelns*. Zürich: Theologischer Verlag Zürich.
- Sengers, E. (2012). *Caritas. Naasteliefde en liefde in de diaconia van de kerk*. Delft: Eburon.

Herman (prof.dr. H.) Noordegraaf is bijzonder hoogleraar en universitair docent voor diaconaat aan de Protestantse Theologische Universiteit. hnoordegraaf@pthu.nl

Sake (dr. S.) Stoppels is universitair docent kerkopbouw en diaconiek aan de Faculteit der Godgeleerdheid, Vrije Universiteit, Amsterdam. s.stoppels@vu.nl

Herman (drs. H.H.) van Well is, tot zijn pensionering, bijna 25 jaar diaconaal consulent geweest in de Christelijke Gereformeerde Kerken. Hij werkt momenteel aan een promotieonderzoek waarin de relevantie van het diaconaat van drie jonge kerken in de Tarwewijk van Rotterdam centraal staat. hvanwell@xmsnet.nl